

Odnos izbora i stila

(Marko Samardžija: *Piščev izbor*, Pergamena, Zagreb, 2003., 148 str.)

Ova je knjiga skup autorovih članaka nastalih kao rezultat njegova višegodišnjega zanimanja za lingvostilističke teme, posebice leksički izbor u pojedinim hrvatskih pisaca.

Knjiga se sastoji od četiri glavna poglavlja znakovitih naslova: *Piščev izbor*, *Šoljanov izbor*, *Pjesnički izbor* i *Auto-rov izbor*.

U uvodnome se dijelu autor dotiče naravi literarne komunikacije kojoj je jezik i medij i tkivo, problematizirajući pojam stila te odnos izbora i stila u književnome djelu. Zaključuje kako je svaka jezična postava oblikovana nekim stilom te nema stila bez jezika, isto kao što nema porabe jezika koja bi bila bez-stilska. Pritom napominje kako nije nužno da jezik bude upotrijebljen sa stvaralačkom umjetničkom nakanom da bi se govorilo o stilu.

U prvome poglavlju naslovljenom *Piščev izbor* autor analizira neke značajke jezika fra Filipa Lastrića u djelu *Od uzame*, A. M. Relkovića u *Slavonskim libaricama*, fra Petra Kneževića u *Gospinu plaču* te jezične značajke proze Ivana Perkovca i Ive Kozarčanina.

U kontekstu pisanja bosanskih franjevacu, a među njima napose F. Lastrića, autor se dotiče općenito uloge bosanskih franjevacu u standardizaciji hrvatskoga jezika štokavske osnovice. U Lastrića analizira fonološke, morfološke i leksičke značajke. Posebice se zadržava na posuđenicama i njihovu podrijetlu. Iako su prikazani otkloni od norma današnjega hrvat-

skoga standardnoga jezika, s obzirom na opseg djela (više od četiri stotine stranica), oni čine malen, ne želimo reći zanemariv, dio.

Jezične značajke djelâ Matije Antuna Relkovića vrlo su rano prepoznate kao važne u procesu oblikovanja hrvatskoga standardnoga jezika u drugoj polovici osamnaestoga stoljeća. *Slavonske libarice s lipimi molitvicami i naukom krstjanskim nakitite* rano je njegovo opsegom veliko djelo, inače prijevod s francuskoga, u kojemu se već, kako kaže Samardžija, očitavaju značajke tzv. pisanja za narod, i to ne samo temom nego ponajprije samim jezikom. Uspoređivanjem toga Relkovićeve jezika s današnjim stanjem u hrvatskome standardnome jeziku mogu se uočiti otkloni koje bismo očekivali s obzirom na značajke jezika u onodobnih hrvatskih pisaca toga područja, ali i neke osobitosti koje su tipične za samoga Relkovića. Kada govorimo o leksemima u navedenome djelu, autor ih raščlanjuje u četiri skupine: značenjske zastarjelice kojima danas u hrvatskome jeziku pripisujemo drugo značenje od onoga u Relkovića, glagolske imenice tvorene sufiksom - (j)e koje mu ne označuju vršenje glagolske radnje nego imaju imeničko značenje, posuđenice te novotvorenice kojih je svega tri-četiri.

Autor dalje analizira *Gospin plač* fra Petra Kneževića u izdanju fra Ivana Velikanovića. To izdanje, naime, ima podosta odstupanja u odnosu na izvornik, a koja nastoji izdvojiti i objasniti. Velikanović je intervenirao u tekstu na nekoliko načina: izostavljanjem, skraćivanjem ili proširivanjem dijelova teksta, primjenom drukčije grafije slova koje sustavno uspoređuje (naime, *Plač* je prvi put otisnut ju-

žnom grafijom kojom su se služili franjevci na području redodržave Bosne Srebrene, a Velikanovićevo je izdanje otisnuto tzv. slavonskom grafijom), fonološkim promjenama, morfološkim te napose leksičkim promjenama, kojih je i najviše. Uzmu li se sve prerade u obzir, autor drži da djelo u cjelini nije izgubilo na svojoj izražajnosti, a da je čitateljima slavonskoga podneblja bilo kudikamo prihvatljivije i razumljivije.

U analizu pripovjedne proze Ivana Perkovca, političara, novinara i književnika, autor polazi ne samo iz umjetničkoga nego i praktičnoga razloga da se vidi kako je bilo s hrvatskim jezikom šezdesetih godina 19. stoljeća, u razdoblju između sutona Zagrebačke filološke škole i pojave novih pogleda na hrvatski jezik koji će dovesti do “vukovskoga prevrata”. Najveću pozornost pridaje leksičkim i morfološkim značajkama. Jedan broj riječi u Perkovca po svome značenju danas ne odgovara uporabnoj normi hrvatskoga jezika, bilo da su potpuno promijenile značenje, zastarjele ili su s današnjega gledišta tuđice, katkada dijalektizmi. Morfološka se analiza tiče ponajprije odnosa prema padežnim nastavcima u množini, tj. čuvanja starijega stanja ili prelazak na izjednačavanje nastavaka. Perkovac, kako je analizom potvrđeno, poštuje norme Zagrebačke filološke škole, dakle, čuvanje starijih padežnih nastavaka za dativ, lokativ i instrumental množine, a u genitivu množine uočljive su nedosljednosti, tj. uz starije mjestimice se javljaju i noviji oblici. Autoru se posebno čini zanimljivom valentnost glagola u Perkovca ondje gdje se ona razlikuje od današnjega stanja. Na kraju autor osuđuje pretjerana zahvaćanja u pišćev tekst (napose kada prelaze gra-

nice pravopisnih pitanja) koja je poduzeo Ivan Zahar u knjizi pripovjedaka pripremljenih za tisak.

U posljednjim se odlomcima ovoga dijela knjige (*Umjetnost riječi Ive Kozarčanina* i *Osnovne značajke Kozarčaninove prozne rečenice*) autor bavi jezikom navedenoga pisca. Polazeći od leksika, autor analizira dvije važne značajke: turcizme i njihovu ulogu u tekstu - jedni su opravdani stilskim razlozima (upućuju npr. na mjesto radnje), dok su drugi sasvim nepotrebni - i novotvorenice od kojih su najbrojnije pridjevske. U analizi pišćeve prozne rečenice autor detaljno i uz velik broj primjera iznosi postupke ponavljanja, nabranjanja i gomilanja istovrsnih ili različitih dijelova rečenice (imena, glagola, pridjeva, zamjenica, priloga) kao ključnih značajki njezina ustroja i pokušava obrazložiti razloge njihove česte pojavnosti.

U drugome dijelu knjige naslovljenom *Šoljanov izbor* autor se bavi jezičnim i stilskim osobitostima Šoljanove proze u romanima *Drugi ljudi na Mjesecu* i *Luka* te novelama iz zbirka *Specijalni izaslanici*, *Deset kratkih priča za moju generaciju*, *Obiteljska večera* i *druge priče*. Na primjeru prvoga romana iscrpno analizira slojevitost (napose leksičku i sintaktičku) proze u trapericama u maniri koje je i napisan. Izdvaja i opisuje obilježja razgovornoga jezika, frazeme, kolokvijalizme, različite posuđenice s obzirom na podrijetlo likova u romanu, žargonizme, novotvorenice, provincijalizme, *verba opscena* i dr. Posebno iscrpno autor analizira Šoljanov jezik na sintaktičkoj razini, odnos različitih elemenata unutar jedne rečenice te odnos dviju ili više rečenica, upotrebu citata i parafraza, jezičnih i stilskih eleme-

nata iz usmene književnosti. Autor objašnjenje velikomu broju i raznolikosti stilema pronalazi u ulozi pisca i fabuli djela. U poglavlju o funkcionalnosti Šoljanova leksičkoga izbora u romanu *Luka* autor predočava njegovu naglašenu sklonost prema regionalno obilježenim leksemima koja proizlazi iz smještaja radnje romana. Zatim pojedine regionalizme i dijalektizme analizira s obzirom na tekstovni izričaj u kojemu se pojavljuju, iz čega se može vidjeti kako su najbrojniji oni u upravnome i neupravnome govoru; u opisu ih je puno manje, a u pripovjedačevu je tekstu najviše riječ o leksemima etnografskoga značaja koji su rijetko zamjenjivi leksemima hrvatskoga standardnoga jezika. Uz regionalizme, autor izdvaja i druge supstandardne ili nestandardne oblike: kolokvijalizme, žargonizme (napose je zanimljiva opaska o suprotstavljanju generacija unutar žargona gdje često dolazi do poteškoća u komunikaciji među njima), vulgariзме i dr. Igre riječi, intertekstualnost, posebnosti Šoljanove sintagmatike još su neka od mjesta autorove pozornosti. U posljednjem dijelu ovdje predstavljenoga zanimanja za Šoljanov jezični izraz Samardžija se dotiče i njegovih novela, i to detaljnom raščlambom pridjevsko-imeničkih i imeničko-imeničkih veza u njima na osnovi semantičke povezivosti.

Treći dio knjige *Pjesnički izbor* najkraći je i sastoji se od samo jednoga poglavlja u kojemu autor obrađuje neke jezične osobitosti u poezije Drage Štambuka (*Razmicanje tanahnih riječi u poeziji Drage Štambuka*), izdvajajući njezina tri sloja. Prvi je upotreba čakavizama u pjesmama pisanim standardnim jezikom. Neki od tih leksema, kako objašnjava autor, pripadaju skupinama područno ogra-

ničena leksika, pa im i nema prave zamjene u standardu, no veći je broj dijalektizama za koje hrvatski standardni jezik ima odgovarajuću zamjenu. Zanimljivim smatra pojavu da kao rođeni čakavac Štambuk ne preza ni od kajkavskih leksema, dako u mnogo manjoj mjeri. Samardžija te pojave objašnjava pjesnikovim nastojanjem oko opće koineizacije hrvatskoga jezika. Drugi sloj čini Štambukova hrvatska leksička baština, odnosno zastarjelice, a treći čine intelektualizmi, među kojima kao najčešće izdvaja medicinske nazive i profesionalizme.

U posljednjem se dijelu knjige (*Autorov izbor*) autor odmiče od književnih proznih i pjesničkih tekstova te iz ponešto drukčije perspektive prilazi temi *izbora*. Ovdje je izbor ne na književnicima nego na jezikoslovcima. Iako bi se tematski tri kraća članka koje autor donosi na prvi pogled lakše svela pod filološki obrazac, obilježava ih stvarna *ne/mogućnost* jezičnoga izbora te time ostaju u domeni lingvostilistike. Prvi je autorov osvrt na razlike između rukopisne i objavljene inačice doktorske disertacije Ljudevita Jonkea (*“Dikcionar” (Karlovčanina) Adama Patačića*) u kojemu analizira moguće joj uzroke, a oni se tiču ne samo tehničkih i pravopisnih, nego i sadržajnih preinaka (izostavljen je dio koji govori o Patačićevu prinosu hrvatskoj kulturi i odnosu prema hrvatskomu jeziku). Objašnjenja pronalazi u vremenu pisanja disertacije (1944., NDH) i njezine objave (1949.). Autor, da bi se analiza lakše pratila, u *odatku* u cijelosti prenosi dva izostavljena poglavlja spomenute disertacije.

U drugome se poglavlju ovoga dijela knjige (*Između filologije i lingvostilistike*) autor osvrće na još jednu disertaciju. Riječ

je o disertaciji Vatroslava Kalenića *Jezik i umjetnički izraz Augusta Šenoae* (u rukopisu), koju promatra s obzirom na trenutak nastanka (šezdesete godine 20. st.) i nove spoznaje o hrvatskome jeziku i tijeku njegove standardizacije.

U trećemu poglavlju ovoga dijela, ujedno i posljednjem u knjizi, autor iznosi zapažanja o rukopisnome nedovršenu *Rječniku iločkoga govora* poznatoga našega leksikografa Julija Benešića. Podrobno analizira njegovu strukturu, napose se zadržava na odabiru leksema, načinu na koji je Benešić došao do njih i primjere kojima potkrepljuje njihovo značenje.

Na kraju bismo mogli reći kako je opravdana i dobrodošla sama zamisao da se tijekom vremena nastali radovi skupe na jednome mjestu. Premda je autor napomenuo da članke u načelu nije mijenjao, nego da ih donosi u obliku u kojemu su objavljeni ili izloženi, možda ne bi bila loša ideja da je za potrebe cjelovite objave ujednačio one dijelove koji se izravno temom vežu jedan na drugi (u Šoljana npr.) kako bi se izbjeglo poneko ponavljanje već rečenoga.

Svakako ističemo da autor vrlo sustavno i nadasve znanstveno i metodološki utemeljeno analizira pojedine jezične značajke odabranih pisaca. Vrijednost analizi svakako daje velik broj izdvojenih primjera, iz čega se vidi da je autor proučavanju pristupio s velikom pozornošću i sustavnošću. Držimo da je vrijedno spomena i autorovo poznavanje ne samo lingvističkih teorija nekada i danas nego i nekih osobitosti hrvatske književnosti te glavnih književnih teorija (napose u analizi Kozarčaninova i Šoljanova opusa).

Tomislava Bošnjak

Velika gramatika gradišćansko-hrvatskoga jezika

(*Gramatika gradišćansko-hrvatskoga jezika*, Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov, Željezno 2003, 701 str.)

Pojava gramatike važan je događaj za svaki jezik (i narod koji njime govori). Znajući da je ona, a uz nju i rječnik i pravopis, temeljno djelo u standardizaciji, njezino je javljanje utoliko važnije upravo za one jezike koji nemaju dugu gramatičku tradiciju i koji tek kodificiraju svoju jezičnu normu.

Prošle je godine u izdanju *Znanstvenog instituta Gradišćanskih Hrvatov* (ZIGH) izašlo jedno od temeljnih djela za gradišćansko-hrvatski jezik – «Gramatika gradišćansko-hrvatskoga jezika». Izradili su je Nikola Benčić, Agnjacka Csenar-Schuster, Zorka Kinda-Berlaković, Jelka Koschat, Ludvig Kuzmić, Mijo Lončarić, Gerhard Neweklowsky, Ivan Rotter, Ivo Sučić, Joško Vlašić, Sanja Vulić i Marija Znika. Poznavajući društvene i povijesne okolnosti života gradišćanskih Hrvata* i s njima povezanu jezičnu problematiku, objavljivanje ove gramatike prvorazredan je trenutak za te pripadnike hrvatskoga naroda koji već stoljećima žive odijeljeni od matične zemlje, kao malen otok okružen drugim narodima i jezicima. No, njezino veliko značenje za same gradišćanske Hrvate ne smije zasjeniti njezinu vri-

* U prikazu se koristim rješenjem za pisanje velikih i malih slova koje je u skladu s pravopisnom normom hrvatskoga jezika (gradišćanski Hrvati) premda je u «Gramatici» primijenjeno rješenje uobičajeno u Gradišću (Gradišćanski Hrvati).